

PROF. DR. MEHMET KAPLAN'IN TÜRK HALK EDEBİYATINA BAKIŞI

Prof. Dr. Umay GÜNAY

Hocam merhum Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın Türk halk edebiyatı alanında yaptığı çalışmaları anlatmanın en iyi yolunun onun Türk edebiyatına ve Türk kültürüne bakışını kısaca özetlemekle mümkün olacağı kanaatindeyim.

Merhum hocamızın üniversitede özel ihtisas alanı Yeni Türk edebiyatı dalydı. Onun edebiyata ve kültüre bakışı, değerlendirme ve tahlil metodu, Türk edebiyatını bütünü ve sürekliliği içinde kavramaya ve yorumlamaya yönelikti. Edebî eserden hareketle Türk edebiyat geleneğini ve Türk kültür olgusunu tasvir ve tahlil ederek yorumlamıştır. Türk edebiyatını, Türk kültürünü tanımakta birinci derecede kaynak kabul etmiştir. Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın bu konudaki düşünceleri aynen şöyledir :

«Kültür kelimesi, edebiyat kelimesine nazaran daha geniş bir mânâ taşır. Edebiyat dışındaki bütün güzel sanatlar, resim, musiki, dans, heykel, mimârî, ilh, kültür sahasına girdiği gibi, güzel sanatların dışında insanoglunun elinden çıkma eşya, yiyecek, içecek, elbise, silâh, âlet vesaire de kültür sahasına girerler. Böyle olmakla beraber, ben şahsen edebiyatı hemen hemen kültüre denk buluyorum. Denklik aynıyet demek değildir. Aynadaki hayal, kendisine akseden eşyaya benzer. Edebiyat, bu mânâda kültürün aynadaki aksine benzetilebilir. Bu demektir ki, kültür sahasında ne varsa, onların hepsinin akislerini edebiyatta bulmak mümkündür.

Bununla beraber, hayat okadar zengin ve çeşitlidir ki, edebiyat ancak bütünü ile ele alırsa kültüre denk düşer. Nasıl her insan hayatın bir parçası ise, her edebî eser de öyledir. Her edebî eserde hayat veya kültürün bir parçası görünür.

Başlangıcından bugüne kadar içinde yaşamış olduğumuz kültür ve medeniyetlere âit bütün maddî ve manevî unsurlar dil ve edebiyatımıza değişik şekillerde aksetmiştir. Geniş mânâda Türk kültürünün anahtarı, Türk edebiyatıdır. Ben edebî eserleri tahlil ederken, onlarda çeşitli çağlarda yaşamış olan Türk insanımı, Türk kültür ve medeniyetini buldum ve bu keşiften büyük zevk duydum.»¹

Yukarıdaki cümlelerinde açıkça ifade ettiği üzere merhum Hocamız, sanatın etle kemik gibi âit olduğu kültüre sıkı sıkıya bağlı olduğunu çok erken farketmişti. Kültürü tanımak için edebiyatı, edebiyatı tanımak için kültürü bilmek ana fikrinden hareketle çalışmalarına edebî eserlerin ruhunu kavramağa ve buradan hareketle Türk kültürünün sürekli ve değişken unsurlarını tesbitle Türk kültürünü tasvire yönelmiştir. Böyle kapsamlı bir görüşe sahip olan Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın çalışmalarını Türk edebiyatının özel bir alanı ile sınırlandırması mümkün değildi.

Türk kültürü de diğer kültürler gibi nevi şahsına münhasır, tarihî geçmişine paralel, ilişki kurduğu diğer kültürlerden de aldığı unsurları kendi yaratıcılık potasında eritip tekrar tekrar şekillendirmiş, anlamlar - değerler - kurallar birleşimlerine sahip-

tır. Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Türk kültürünü müstakil bir kültür olgusu olarak bütününü ele alıp tahlil eden ve yorumlayan nadir Türk aydınlarından biridir, kendi alanında kendine has yaklaşımı ile tekdır.

Her sanat formu, belirli bir zihniyet, ruh, çağrışım, tecrübe ve algılamalara anlatım kazandırır. Sanat, kendisini yaratan toplum, kültür ve bunlara bağlı insan tipine bağlı olarak doğar. Her sanat tipi, belli bir kültür, toplum ve kişilik tipinin ortaya çıkması, büyümesi, değişmesi ve çökmesiyle birlikte doğar, büyür, değişir ve çöker. Bu gerçeğe paralel olarak Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Türklerin tarihine paralel üç medeniyet ve kültür dâiresinde meydana getirdikleri edebî eserlerden hareketle hem Türk edebiyatını hem de dayandığı kültür birikimini, değer yargılarını ve örnek insan tiplerini incelemiş ve yorumlamıştır. Atlı-Göçebe medeniyet ve kültür dâiresinde teşekkül eden ilk millî eserler bugün halk edebiyatı alanında incelenmektedir. Yerleşik medeniyet ve İslâm kültür ve medeniyet dâiresi içindeki eserlerin de oldukça büyük bir kısmı Türk halk edebiyatı tasnifi içinde yer almaktadır. Batı medeniyeti ve kültürü tesiri altında yaşanan bugünkü edebiyatın doğuşunda ve almakta olduğu terkipte Türk halk edebiyatı adı altında toplanan eserlerin tesiri de merhum hoca için mâlumdu. Bu üç medeniyet ve kültür dâiresinden seçtiği eserlerden hareketle örnek insan tiplerini ve bağlı buldukları kültür birikimi ve onları yönlendiren dünya görüşlerini tasvir ederken Türk halk edebiyatı tasnifi içinde yer alan eserler de hocanın malzemesi arasında yer almıştır.

Atlı - Göçebe döneminde alp tipi, islâmî dönemde gâzi tipi onun kaleminde somutlaşmış ve yeni nesillerce belirgin bir şekilde hissedilerek tanınmıştır. Oğuz Kağan destanı, Dede Korkut hikâyeleri, Yunus Emre, Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın kalemiyle çağlarından günümüze gelmişler, tarihi devirlerine ait bilgiler dışında evrensel insanî duygular ve Türklere has hâletler merhum hocanın diliyle, yazılarıyla

gelecek nesillere aktarılmıştır. Türk dili ve edebiyatına dahil her nevî eserden Türk medeniyet ve kültürüne âit bilgileri görmek ve göstermek merhum hocama has gibidir :

«Ben Kaşgarlı Mahmud'un Divan'ü Lügati't-Türk'ünü roman gibi birkaç kere okudum. Dede Korkut kitabı gibi o da atlı göçebe medeniyetine âit bir hazinedir. Sizde ondan eski Türk medeniyeti ile ilgili birkaç söz zikredeceğim. Biri o devir Türkünün yaşayış tarzını özetleyen bir atasözü : «Kuş kanadı ile er atı ile» o devir, Türk medeniyeti ata dayanır. At, o devir Türk medeniyetinin anahtarıdır. Eski bir Türk efsanesine göre Türk gökyüzünden yer yüzüne atlı olarak inmiştir. Divan'ü Lügati't-Türk'de geçen bir kelime, bana dilin arkeolojiden daha önemli bir kültür hazinesi olduğunu öğretti. Zira, eski çağlara âit yer altında saklanamayan nesnelere eski bir metnide bulmak mümkündür. Türkler, karlı sahalarda güneşin parıltısı gözlerini kör etmesin diye at kılından gözlük yapar ve takarlarmış. Buna «boyunduruk» gibi, «gözündürük» derlermiş. Kaşgarlı'nın lügati yazılı bir atlı-göçebe medeniyeti müzesidir. Bilindiği gibi onda eski Türklerin düğünlerini, matemlerini, dinlerini, savaşlarını tasvir eden güzel şiirler vardır.

Biz islâmlıktan önceki Türk medeniyetine ait pek az şey biliyoruz. Halbuki bize âit pek çok şey o devirden kalmadır. İslâmiyet eski Türk medeniyetini yok etmiş onun üzerine islâmî bir örtü geçirmiştir. İslâm-Türk tarihine islâmleşmiş eski Türk ruhu şekil verir. İslâm-Türk tarihini yaratan «gâzi» tipi eski «alp» tipinin bir devamıdır.»2

Yukarıdaki ifadeleri, Türk insanının, Türk kültür ve medeniyetinin süreklilik gösteren ve değişken olan vasıf ve unsurlarını, yeni terkipleri tesbit ediş tarzını ve yorumlarını sergilemektedir.

Yerleşik medeniyet ve islâm kültür döneminin örnek insan tipi, kültür ve medeniyetini Yunus Emre, Mevlâna ve eserleri aracılığı ile ortaya koymuştur. Akıncı medeniyetle ikinci medeniyet arasındaki önemli farklıklardan biri, birincisine savaşçı davranışın, ikincisine barışçı ruhun

hâkim olmasıdır, hükmü milletlerin kültür ve medeniyetlerini onların inanç ve dünya görüşlerinin şekillendirdiğini açıkca ifade ettiği ile dikkat çekicidir.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın Türk edebiyatına ve kültürüne bakışı, kronolojik dar edebiyat tasniflerine bağlı olmadığı gibi çalışmalarını da Yeni Türk Edebiyatı, Divân Edebiyatı, Halk Edebiyatı, Âşık Edebiyatı, Tekke Edebiyatı gibi uslûba yönelik sınıflandırmalar içinde kalmamıştır. Millî edebiyatın temelini ve belkemiğini teşkil eden Türk halk edebiyatı ve halk kültürü onu birinci derecede ilgilendirmiştir.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın Türk edebiyatını değerlendirmişini kendi dilinden size aktarıyorum :

«Türklerin binlerce yıldanberi süregelen çok zengin bir sözlü edebiyatları vardır. Her köy ve kasabadan en az bir kitap dolusu türkü, masal, destan, bilmece, tekerleme toplamak mümkündür. Halk edebiyatı, halkın yaşayışlarını, inanç ve değer hükümlerinin bir hazinesidir. Bu edebiyat beşikten başlayarak insan hayatının bütün safhalarını içine alır.» Bu ifadesi ile halkbiliminin sahasını da belirlemiştir.

Türk halk edebiyatı aşk, ölüm, hasret, tabiat sevgisi, acıma, alay, din duygusu, kahramanlık, ahlâk gibi beşerî bütün duyguları işler. Bundan dolayı, onları Türk millî kültürünün en kıymetli hazinesi olarak korumalıyız.

Türk halk edebiyatı, bir kaya gibi insanlığın temel duygularına dayandığı için üzerine en yüksek binaları inşa etmeğe ve işlemeğe elverişlidir. İşlendiği takdirde her Türk masalı veya destanı millî ve insanî değer taşıyan sanat eseri haline getirilebilir. Millî edebiyat akımıyla beraber Türk edebiyatçıları Türk halk şiirlerini, masal, destan ve hikâyelerini işleyen güzel eserler vucuda getirmiştir. Cumhuriyet devri Türk edebiyatçıların başlıca ilham kaynaklarından biri halk edebiyatıdır. Türk edebiyatçıları, millî kültür ile evrensel kültür arasında güzel ve sağlam bir köprü kurmuşlardır.

Türk halk kültüründe dile gelen de-

ğerler, Türk halkının binlerce yıldan beri bağlı bulunduğu değerlerdir. Türk halkı «yigütlük», «aşk», «din» ve «iyilik» duygularına çok yüksek değer verir. Türk halkı için «madde» bir gaye değil bir vasıttır. Türk halkının halis ayar altın gibi muhafaza ettiği bu değerlere yabancı milletlerin kültürel değerlerini karıştırarak bozmamalıdır.

Türk kültüründe yazılı edebiyat VII. yüzyılda başlar. Bu tarihten itibaren yazılı Türk edebiyatı, gittikçe zenginleşir. Türkler islâmiyeti kabul ettikten sonra Orta-Asya, Azerbaycan ve Türkiye'de asırlardır süregelen yazılı edebiyat gelenekleri teşekkül etmiştir.

Türkiye ile beraber bugün dünyada 150 milyona yakın insan Türkçe konuşmaktadır. Türkiye'de dış Türklerin edebiyatlarına karşı ilgi çok azdır. Türk üniversitelerinde Azerî, Kazak, Kırgız, Türkmen, Özbek ve diğer Türk edebiyatlarını okutan kürsüler yoktur. Türkiye üniversiteleri ile liselerinde dış Türklerin edebiyatlarına mutlaka yer verilmelidir.

Türk milletinin tarihî macerasını ve şahsiyetini tam olarak bilmek için halk arasında halâ canlılığını devam ettiren sözlü edebiyat kadar kütüphane raflarında sessiz uyuyan yazılı edebiyata da ehemmiyet vermek lâzımdır.³

Bu görüşleri yalnızca tavsiye ile yetinmeyen merhum hocamız, bugün halk edebiyatı adıyla anılan başlangıçta müşterek Türk Edebiyatına âit olan eserlerin ve dayandığı müşterek millî kültür birikiminin tahlil ve yorumunu 2 kitap, 70 makale ile örnek araştırmalar halinde neşretmiştir. Prof. Dr. Mehmet Kaplan, halkbilimi alanında incelenen veri varyantların statik değil dinamik olduklarından hareketle tarihî kaynaklar yanında günümüzde yaşayan sözlü kaynaklardan da derleme yapılmasını gerekli görmüştür. Bu sebeple, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile beraber Türk Halk Edebiyatı kürsüsünü de kurmuştur. Bu faaliyeti ile Türk üniversiteleri Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde Türk Halk Edebiyatı ve Halkbilimini lisans ve lisans-üstü

programlarına dâhil etme geleneğini yerleştirmiştir. Yazma eserler yanında sözlü malzemeye dayalı beş doktora tezini yöneterek bu alandaki öncü çalışmalara destek ve imkân sağlamıştır.

Ömrü boyunca Türk kültür birikiminin değerler, anlamlar ve kurallar bütünü-nü araştıran edebî eserlere akseden örnek insan tiplerini tesbit edip değerlendiren merhum Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın kendisi Cumhuriyet döneminde yetişmiş örnek bir insandı. Arkadan gelen nesiller onun

eserleriyle edebiyatımızı, kültürümüzü öğrenirken hocamızın örnek kişiliğini de kazanmaya çalışmalıdırlar.

Aziz hâtrası önünde saygı ile eğiliyorum.

-
1. **Kültür ve Dil, İst. 1982. «Türk Edebiyatı ve Türk Milletinin Kültürel Değerleri»**
 2. **Kültür ve Dil.**
 3. **Türk Milletinin Kültürel Değerleri, İst. 1977. «Türk Edebiyatı».**